

bu yeteneği dilediği anda iptal edebileceği ifade edilmektedir (M. F. Abdülbâkî, *el-Mu'cem*, "sm^c" md.; ayrıca bk. SEMİ').

Sem' sıfatı bu kalıbıyla Kur'an'da Allah'a doğrudan nisbet edilmemekle birlikte hadis rivayetlerinde yer almıştır. Hz. Âişe, Kur'an-ı Kerim'in 58. sûresinin ilk âyetlerinin nâzil olmasına vesile olan zihâr olayını anlatırken "İşitmesi (sem') bütün sesleri kapsayan Allah'a hamdolsun ..." ifadesini kullanmış ve ardından söz konusu sûrenin ilk âyetini "Kad semiallâhu ..." diye de okumuştur (*Müsned*, VI, 46; İbn Mâce, "Muḳaddime", 13). Sem' kavramı, çeşitli hadis rivayetlerinde fiil kalıplarının yanı sıra "sâmi'" ve "semî'" sîgalarıyla da zât-ı ilâhîye izâfe edilmiştir. Namazlarda rûkûdan doğrulurken okunan, "Semiallâhu li men hamideh" cümlesi dokuz hadis kaynağında yer almaktadır (Wensinck, *el-Mu'cem*, "sm'a"). Hz. Peygamber de sem' sıfatını Allah'a nisbet ederken âyetlerde geçen lafızları ve onların anlam zenginliğini kullanarak dikkatleri özellikle tenzih noktasına çekmiştir (Buhârî, "Tevhîd", 9; İbn Mâce, "Du'â", 10). Cenâb-ı Hakk'ın sem' sıfatıyla nitelenmiş olduğunun en önemli delili Hz. İbrâhim'in hak dini kabul etmesi hususunda babasıyla konuşurken, "İşitmeyen ve görmeyen şeylere niçin tapıyorsun?" demesi (Meryem 19/42), yine aynı konuya temas eden Şuarâ sûresindeki âyetlerde (26/70-74) İbrâhim'in babasına, "Peki, yalvardığınızda onlar -putlar- sizi işitiyor veya size zarar yahut fayda verebiliyor mu?" sorusunu yöneltmesidir. Bu âyetler Allah'ın işitme ve görme sıfatlarıyla nitelenmiş olduğunu açıkça ifade etmektedir.

Sünnî kelâm âlimleri sem'in akîl delille ispatını daha çok mutlak kemal fikrinden hareketle yapmaya çalışmıştır. Onlara göre naslarda türemiş kelimelerle (sıfat kalıpları) Allah'a nisbet edilen isimlerin (mânevî sıfatlar) köklerini teşkil eden masdarların da bir sıfat grubu olarak (sifât-ı meânî) O'na izâfe edilmesi hem nas hem dil hem de mantık kuralları açısından zaruridir. Bu sebeple Allah'ın semî olduğunu kabul edip de O'nun sem' sıfatına sahip bulunmadığını söylemek mümkün değildir. Kâ'bî ve Ebü'l-Hüseyn el-Basrî gibi bazı Mu'tezile kelâmcıları, Allah'ın sem' sıfatına delâlet eden nasları O'nun ilim sıfatının farklı bir ifade şekli olarak değerlendirmiştir. Buna göre semî ismi Allah'ın alîm (âlim, allâm, a'lem) ismi içinde mütalaa edilmelidir. Bu yaklaşım tarzını eleştiren Fahreddin er-Râzî, semî isminin alîm olarak yorumlanması halinde Kur'an'da bu isimden hemen sonra zikredilen bütün

alîm isimlerinin gereksiz bir tekrar oluştu- racağına dikkat çekmektedir (*Levâmî'u'l-beyyinât*, s. 239). Aslında Kur'an-ı Kerim'de pek çok âyette geçen semî-alîm kullanımı Cenâb-ı Hakk'ın işittiği her şeyin mahiyetini de çok iyi bildiğini, bunların künhüne hakkıyla vâkif olduğunu göstermektedir.

BİBLİYOGRAFYA :

Müsned, VI, 46; Ebü'l-Hasan el-Eş'arî, *el-Lüma'* (nşr. R. J. McCarthy), Beyrut 1952-53, s. 11-12; Mâtürîdî, *Kitâbü't-Tevhîd* (nşr. Bekir Topaloğlu – Muhammed Aruçi), Ankara 1423/2003, s. 80; Ebü'l-Kâsım ez-Zeccâcî, *İştikâku esmâ'illâh* (nşr. Abdülhüseyn el-Mübârek), Beyrut 1406/1986, s. 75-81; Bâkîlânî, *et-Temhîd* (McCarthy), s. 26-27; Kâdî Abdücebbar, *Şerhu'l-Usûli'l-hamse*, s. 167-174; a.m.f., *el-Muğnî* (nşr. Mahmûd M. el-Hudayrî), Kahire, ts. (el-Müessesetü'l-Misriyye), V, 241-242; Cüveynî, *el-İrşâd* (Muhammed), s. 72-76; Gazzâlî, *el-Maḳşadü'l-esnâ* (Fazlûh), s. 96; a.m.f., *el-İkḫṣâd fi'l-i'tikâd* (nşr. İbrahim Ağâh Çubukçu – Hüseyin Atay), Ankara 1962, s. 108-113; Nüreddin es-Sâbü'nî, *el-Bidâye fi usûli'd-dîn* (nşr. Bekir Topaloğlu), Ankara 1416/1995, s. 25-27; Fahreddin er-Râzî, *Levâmî'u'l-beyyinât* (nşr. Tâhâ Abdürraûf Sa'd), Beyrut 1396/1976, s. 239; a.m.f., *Kelâm'a Giriş [el-Muhassal]* (trc. Hüseyin Atay), Ankara 1978, s. 164-165; Metin Yurdagür, *Allah'ın Sıfatları*, İstanbul 1984, s. 193-198.

METİN YURDAGÜR

SEMA

(السما)

Kur'an-ı Kerim'de fizik ve fizik ötesi boyutuyla gök için kullanılan bir kelime.

Sözlükte "yükseklik" anlamında bir isim olup sümûv (semâ) kökünden türemiştir (çoğulu semâvât); "gök, bulut, yüksekte olan her şey, evin tavanı, yağmur, atın sırtı" gibi mânalara da gelir. Daha çok "gökyüzü" anlamıyla zikredilen semâ yerine göre müzekker (el-Müzzemmil 73/18) ve müennes (Fussilet 41/11), yerine göre müfred (Fussilet 41/11) ve cemi (el-Bakara 2/29) şeklinde kullanılmıştır (Râgıb el-İsfahânî, *el-Müfredât*, "smv" md.). İslâm düşüncesinde varlık ve kâinat tasavvurunun bir parçası olarak sema kelimesinin biri fizikî, diğeri fizik ötesi iki anlamından söz edilir. Yeryüzünün herhangi bir noktasından yukarıya doğru bakıldığında uzaydaki gök cisimleri dahil görülen bütün uzaklıklar semanın kozmoloji, astronomi ve astrofizik gibi ilimlerin konusunu teşkil eden fizikî boyutunu oluşturur (bk. FELEK). Kur'an'da daha çok "yedî gök" şeklinde kelimenin çoğul kullanımlarında veya mi'rac gibi bazı olaylara değinen hadislerde semanın, mahiyeti tam olarak bilinmeyen gayb âlemine ilişkin fizik ötesi boyutun-

dan söz edilir ve bu boyutuyla sema farklı din ve kültürlerde de yer alır. Bu anlamda semalardan sonra kürsî ve arş gibi mele-kût âleminin diğer varlıkları gelir (ayrıca bk. ÂLEM; BEYTÜLİZZE). Kur'an'da tekil olarak 120, çoğul olarak 190 yerde geçen sema (M. F. Abdülbâkî, *el-Mu'cem*, "smv" md.), hadislerde de aynı anlamlarda ve özellikle metafizik boyuta dair tasvirlerle birlikte zikredilir (Wensinck, *el-Mu'cem*, "smv" md.).

Yaratılışı. Kur'an semaların yoktan mı var edildiğini yoksa bir özden veya cevherden mi oluşturulduğunu açıklamaz. Arş su üstünde iken semaların ve arzın yaratıldığı (Hûd 11/7) ve semaların vaktiyle duhân (duman) halinde olduğunun (Fussilet 41/11) bildirilmesi göklerin bir çeşit duman-dan (buhar) yaratıldığı izlenimini uyandırmaktadır. Ayrıca göklerle yerin birleşik iken ayrıldığından ve hayat sahibi olan her şeyin sudan yaratıldığından bahsedilmesi (el-Enbiyâ 21/30) göklerin arşın altındaki suyun dumanından yaratılmış olabileceğini hatıra getirmekte ve Abdullah b. Mes'ûd'dan buna dair bir rivayet nakledilmekteyse de (Taberî, I, 462) semaların ve arzın yaratılışının Kur'an'da "haleka" (yarattı) (el-En'âm 6/1), "fetara" (yok iken var etti) (el-En'âm 6/79) ve "bedea" (eşsiz olarak yarattı) (el-En'âm 6/101) gibi fiillerle ifade edilmesi onların yoktan var edildiğini düşündürmektedir. Bazı filozofların iddia ettiği âlemin kadim olduğu görüşü İslâm âlimleri tarafından kabul görmemiştir (Gazzâlî, s. 22 vd.).

Kur'an'da semaların yaratılışının bir süreç takip ettiği, sürecin sırası kesin belirtilmemekle birlikte önceleri semalarla arzın (muhtemelen gaz kütleli halinde) birleşik olduğu, sonra ayrıldığı (el-Enbiyâ 21/30), ayrıldıktan sonra duhândan semaların oluşturulduğu (Fussilet 41/11) anlaşılmaktadır. Semaların ve arzın ayrı ayrı kendi arasında bitişik olduğu, Allah'ın semaları da arzı da ayrı ayrı yedi kat haline getirdiği, ayrıca göklerin birbirine yapışık olup yağmur yağdırmadığı, arzın da birbirine birleşik olup bitki bitirmediği" şeklinde bazı müfessirler tarafından değişik yorumlar yapılmakla birlikte genel görüş "semalarla arzın tek bir kütle halinde bitişik olduğu, Allah'ın onları sonradan parçalara ayırdığı ve her birini yedi tabakaya böldüğü" şeklindedir. Semanın bütünden ayrılış safhasındaki duhân hali, genel olarak "duman, buhar, gaz kütleli, karanlık, hidrojen, nebula, plazma" gibi kelimelerle açıklanmış ve semaların bu safhadan sonra iki günde / aşamada yaratıldığı be-

lirtilmiştir. Konuya modern bilim açısından yaklaşan müfessirler ise özetle şu görüşleri dile getirirler: Uzaydaki cisimler vakıtle gaz kütle halinde (nebula) olup merkezî çekim sebebiyle büzüşmüş, çeşitli bölgelerde yoğunlaşan bu gaz külesinden küreler halinde parçalar koparak uzayın boşluğuna savrulmuş, merkezî çekim sebebiyle dönmeye, uzayın soğukluğu sebebiyle de soğumaya yüz tutmuştur. Bu dönüş sırasında yoğunlaşan ana küleden bazı parçalar kopmuş ve ana kütlein etrafında dönmeye başlamıştır. Neticede tek bir kütle, galaksi ve güneş sistemlerine, bunlardan da gezegen, yıldız ve onların uydularına dönüşmüş, nihayet güneşin uydusu olan arzın da içinde bulunduğu gezegenler iyice soğuyarak bugünkü şeklini almıştır (İbn Âşûr, XVII, 55-56; Ateş, VIII, 127).

Kur'an'da birçok âyette açıkça semalarla arzın altı günde yaratıldığı bildirilmekte, bazı âyetlerde ise arzın iki günde yaratıldığı, dört günde üzerinde dağların meydana getirildiği ve orada canlıların rızıklarının programlandığı haber verilmekte, ayrıca semaların yaratılışının iki günde tamamlandığı beyan edilmektedir (Fussilet 41/9-12). Buna göre semalarla arzın yaratılışı toplam sekiz günde gerçekleşmiş olmaktadır. Halbuki başka âyetlerde defalarca zikredildiği için (Hûd 11/7; el-Hadîd 57/4) her ikisinin yaratılışının altı günde olduğunda şüphe bulunmamaktadır. Müfessirler çelişki gibi görünen bu durumu sözü edilen dört gün içinde arzın yaratıldığı iki günün de bulunduğunu belirterek açıklamış, arzın toplam dört günde, semanın da iki günde yaratıldığını zikretmiştir. Burada geçen "yevm" (gün) kelimesi gerek semalar ve arzın henüz yeni oluşmaya başlaması, gerekse Kur'an'da bu kelimenin izâfî olarak kullanılması sebebiyle (el-Hac 22/47; es-Secde 32/5 âyetlerinde Allah katında bir gün 1000 yıl, el-Meâric 70/4 âyetinde ise 50.000 yıl olarak geçmektedir) yirmi dört saatlik zaman dilimi şeklinde kabul edilmemiş, mahiyeti kapalı "safha, evre, zaman dilimi" olarak anlaşılmıştır. Haftanın günlerinden perşembe gününü semanın, cuma günü de yıldızların, güneşin, ayın ve meleklerin yaratıldığı şeklinde bir hadis de nakledilmiştir (Râzî, XXVII, 95).

Müfessirler semanın mı yoksa arzın mı önce yaratıldığını uzun uzadıya tartışmış, bir kısmı Bakara 29 ve Fussilet 9-12. âyetlerine göre arzın önce yaratılmış olduğunu, çoğunluk ise birçok âyette semaların yaratılışının arzdan önce zikredilmesine, Nâziât sûresinde (âyet: 27-33) arzın sema-

nın yaratılışından sonra yaşanabilir hale getirildiğinin ifade edilmesine dayanarak önce semanın, ardından arzın yaratıldığını kabul etmiştir. Semalarla arzın başlangıçta birleşik iken sonradan ayrıldığını beyan eden âyete göre (el-Enbiyâ 21/30) her ikisinin önceleri tek bir kütle olduğu, dolayısıyla yaratılışlarının birlikte başladığı, ayrıldıktan sonra önce arzın yaratılmaya başladığı, sonra semaya geçildiği, semanın yedi gök olarak bütünüyle tanzim edildiği (el-Bakara 2/29; Fussilet 41/9-10), ardından arzın insanın yaşamasına uygun hale getirildiği (en-Nâziât 79/27-33) anlaşılmaktadır. Bazı âyetlerde semanın genişletilmesinden söz edilmesi (ez-Zâriyât 51/47) "Allah'ın büyük kudret sahibi olması, hiçbir şeye muhtaç bulunmaması, dar da kalanlara yardım etmesi", modern fizikteki genişleme teorisine göre de yaratılışından beri evrenin ve uzaydaki cisimlerin git gide genişlemesi, aralarındaki mesafenin uzaması şeklinde izah edilmiştir (Musaoğlu, s. 37).

Yedi kat oluşu. Birçok âyette Allah'ın semaları yedi kat olarak yarattığı haber verilmektedir (el-Bakara 2/29; Fussilet 41/12; el-Mülk 67/3). "O öyle bir Allah'tır ki yedi kat semayı tabaka tabaka yarattı" âyetindeki (el-Mülk 67/3) "tıbâkan" (tabaka tabaka) ifadesi, "Üzerinizde yedi yol yarattı" âyetindeki (el-Mü'minûn 23/17) "seb'a tarâik" (yedi yol) terkibi ve, "Üzerinize yedi sağlamı (yedi kat semayı) bina ettik" âyetindeki (en-Nebe' 78/12) "seb'an şidâden" (yedi sağlam-şedid) tamlaması genellikle yedi kat sema şeklinde anlaşılmıştır (Ebû'l-Fidâ İbn Kesîr, III, 252-253). Hadislerde de sema yedi kat olarak geçmiş, katlar arası mesafenin 500 yıl olduğu ifade edilmiştir (Tirmizî, "Tefsîr", 57). Bununla birlikte buradaki yedi rakamının temsilî bir değer taşıdığı, bu sebeple semanın katlarının yedi ile sınırlı olamayacağı ileri sürülmüş, bazıları kürsîyi ve arşı, bazıları Uranüs ve Neptün'ü ayrı ayrı sekiz ve dokuzuncu katlar olarak saymıştır (Tantâvî Cevherî, I, 46-49). Diğer bir kısım yorumcular ise yedi rakamının gerçek mânada kullanıldığını belirtmiştir. Bu görüşte olanların yorumlarının da çeşitliliği dikkat çekmektedir. 1. Eski astronomi âlimlerinin görüşü. Semanın katları sırasıyla Venüs, Merkür, Güneş, Merih, Jüpiter, Satürn, Satürn sonrası şeklindedir. Bu görüş geçerliliğini yitiren Batlamyus nazariyesini esas aldığı, ayrıca Uranüs ile Neptün'ün sonradan keşfedilmesi gerekçesiyle eleştirilmiştir. 2. Müfessirlerin genel görüşü. Kur'an'da "yakın gök" (es-semâü'd-dünyâ) şeklinde söz edilen, güneş

ve ay dahil olmak üzere bütün yıldızların süslediği maddî semanın hepsi birinci kat semayı oluşturmakta, bunun ötesinde ayrıca altı kat sema bulunmaktadır ki onların mahiyeti bilinmemektedir. Bu hususta; "Biz yakın semayı yıldızların ziynetiyle süsledik" meâlindeki âyet (es-Sâffât 37/6) delil olarak kullanılmıştır. 3. Çağdaş bazı coğrafyacı ve astrofizikçilerin görüşü. Bunlar semanın katlarını troposfer, stratosfer, ozonosfer, mezosfer, termosfer, iyonosfer ve ekzosfer şeklinde sıralamışlardır. Bu yorum semayı yalnız atmosferin tabakalarıyla sınırlandığı için kabul görmemiştir (Kocabaş, s. 96-97). 4. Tasavvuf âlimlerinin görüşü. Bazı mutasavvıflar yedi kat semayı işârî ve ruhanî anlamda yorumlamışlardır. Onlara göre sema insanın olgunlaşarak yükseldiği mertebeler, insanla Allah arasında aşılması gereken yüce basamaklardır. İrfanla donanan, çokluktan (kesret) sıyrılan, birliğe (vahdet) ulaşan her insan ruhu semâvâtî derece derece aşar, sonunda Allah'a ulaşır.

Birçok âyette semanın yedi kat olduğunun haber verilmesi, yine birçok hadiste Resûl-i Ekrem'in mi'raca çıkışta yedi kat semanın her katında bir peygamberle karşılaştığının bildirilmesi (Buhârî, "Şalât", 1; "Hac", 76; "Enbiyâ", 5; Müslim, "İmân", 259, 263) semanın yedi kat olduğunu ortaya koymaktaysa da "yedi sema" terkinin kapalı oluşu birçok ihtilâfî da beraberinde getirmektedir. Bundan dolayı bazı müfessirler semanın yedi kat olarak yaratıldığını beyan eden âyetlerin müteşâbih olduğunu söylemiştir (Siddîk Hasan Han, XIV, 199). Bununla birlikte konuyla ilgili âyetler ve bazı yeni bilimsel gelişmeler dikkate alındığında yedi kat semayı, tek bir merkez etrafında dışa doğru gidildikçe daha büyüklüğe ulaşan ve birbirlerini sarmalıyla muazzam büyüklüğe ulaşan bir küre olarak düşünmek mümkün görünmektedir (Özdemir, s. 82). Semanın Kur'an'da "korunmuş tavan" olarak zikredilmesi (el-Enbiyâ 21/32), sarsılıp insanların üzerine düşmekten muhafaza edilmesi, yüce âlemlerden bilgi aşırılmak isteyen şeytanlardan korunması, bilgi kaçırılmak isteyenlerin üzerine ışın gönderilerek yok edilmesi (el-Hicr 15/16-17; es-Sâffât 37/7-10; bk. İSTİRÂK-ı SEM*) gibi ifadeler, modern bilimde güneşten gelen zararlı ışınların atmosfer tarafından süzgeçten geçirilerek elenmesi şeklinde açıklanmıştır. Kur'an semalarda hayatın ve canlı varlıklarının bulunduğunu gösteren bazı işaretler taşır. Nitekim Nesefî gibi bazı müfessirlerle Kudüslü Ali Rızâ gibi yazarlar, "Se-

malarda ve arzda bulunan canlılar (dâbbe) ve melekler büyüklük taslamadan Allah'a secde ederler mealindeki âyetten (en-Nahl 16/49) ve benzerlerinden (el-Enbiyâ 21/4; eş-Şûrâ 42/29) hareketle diğer semalarda canlı varlıkların olabileceğini düşünmüşlerdir. Semâ terimiyle ilgili olarak Ali Rıza Çelik (*Kur'an-ı Kerim'de Seb'a Semâvât*, 1988, AÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü) ve İsmail Özdemir (bk. bibl.) birer yüksek lisans tezi hazırlamıştır.

BİBLİYOGRAFYA :

Taberî, *Câmi'ü'l-be'yân* (nşr. Abdullah b. Abdülmuhsin et-Türkî), Riyad 1424/2003, I, 462; XVI, 255-259; Gazzâlî, *Tehâfütü'l-felâsife*, Dimaşk 1994, s. 22 vd.; Fahreddin er-Râzî, *Mefâtihu'l-gayb*, Beyrut 1411/1990, XVII, 89, 95; XXII, 140-141; XXVII, 95; Ebû'l-Berekât en-Neseî, *Medârikü't-tenzil* (nşr. İbrâhîm M. Ramazan), Beyrut 1408/1989, II, 868; III, 1585; Ebû'l-Fidâ İbn Kesîr, *Tefsîrül-Kur'ân* (nşr. Abdurrahman el-Mar'aşlî), Beyrut 1408/1988, III, 252-253; İsmâil Hakkî Bursevî, *Rûhu'l-be'yân*, İstanbul 1389/1969, I, 91; Sıddîk Hasan Han, *Fetihu'l-be'yân* (nşr. Abdullah b. İbrâhîm el-Ensârî), Beyrut 1412/1992, XIV, 199; M. Tâhir İbn Âşûr, *Tefsîrül-Tahrîr ve't-tenzîr*, [baskı yeri ve tarihi yok] (Dârü't-Tünisiyye li'n-neşr), XVII, 55-56; Elmalılı, *Hak Dini*, VI, 4188-4190; Tantâvî Cevherî, *Cevâhir*, Kahire 1350, I, 46-49; Süleyman Ateş, *Yüce Kur'an'ın Çağdaş Tefsiri*, İstanbul 1990; V, 502-503; VIII, 127; Celâl Yenicheri, *Uzay Âyetleri Tefsiri*, İstanbul 1995, s. 81-102, 395-396; Ahmet Musaoğlu, *Kendiliğinden Oluşa İnanmak: Yaratılışın Altı Günü*, İstanbul 2002, s. 37; Hayreddin Karaman v.dğr., *Kur'an Yolu*, Ankara 2003-2004, I, 30; IV, 599; V, 81; Şakir Kocabaş, *Kur'an'da Yaratılış*, İstanbul 2004, s. 87, 96-97, 142; İsmail Özdemir, *Kur'an-ı Kerim'de Göklerin ve Yerin Yaratılışı ve "Altı Gün" Problemi* (yüksek lisans tezi, 2007), MÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü, s. 82; Kudüslü Ali Rıza, "Sük-kân-ı Semâ", *SM*, III/59 (1325), s. 106-107.

ERDOĞAN BAŞ

SEMÂ

(السماع)

Sûfinin zâhiri ve bâtinî şeyleri işitmesi anlamında bir tasavvuf terimi.

Sözlükte "işitmek, duymak, dinlemek; işitilen söz, güzel ses, iyi şöhret" anlamlarındaki *semâ* kelimesi genellikle "şarkı, nağme, mûsiki, raks" mânalarını çağrıştıracak biçimde kullanılmaktadır. İlk sûfi müelliflerin eserlerinde *semâ* "sûfinin kendisine gelen vâridi işitmesi ve işittiğini kalbe aktarması" anlamına gelmektedir. Hücvîrî şeriatı ve dini vâcip kılan şeyin *semâ* (işitme, vahiy, nakil) olduğunu, şer'î hükümlerin kabulünün işitmeye dayandığını, dinî mükellefiyetler sahasında kulağın gözden, işitmenin görmekten üstün olduğu-

nu, şeriat, tarikat ve mârifetin elde edilmesinde işitme eyleminin zorunlu şart sayıldığını belirterek *semâ* fiilinin diğer bütün tasavvufî fiil ve hallerden önce geldiğini söyler (*Keşfü'l-mahcûb*, s. 543-545).

İlk sûfler, *semâ* kavramına işitilen şeyi (mesmû) ve bunun kalpte doğduğu hali kapsayacak biçimde yer vermişlerdir. Zün-nün el-Mısıri'nin "Semâ Hak'tan gelen bir mânadır (vârid) ve kalpleri Hak'a doğru harekete geçirir. Semâî Hak ile dinleyen hakikat mertebesine çıkar; nefsiyle dinleyen zındıklık derekesine düşer" sözü bu duruma işaret eder. *Semâ* kelimesi kalpte ortaya çıkardığı *vecd-vücûd*, *gaybet-huzur*, *setr-tecellî*, *sekr-sahv* halleriyle birlikte kullanılarak açıklanır. *Semâ* bu halleri ortaya çıkaran sebep konumundadır. Sahâbe ve tâbiîn içinde Kur'an dinlerken ağlayan, bayılan, hatta ölen kimselerin bulunması, ilk sûflerden İbrâhîm b. Edhem'in, "Gökyüzü parçalara ayrıldığında ..." (el-İşîkâk 84/1) âyetini işitince titremeye başlaması *vecd* halinin *semâin* semeresi olduğunu gösterir. Muhakkık sûfler arasında *semâin* *gaybet* ve *huzur* hallerinden hangisinin sebebi olduğu hususu tartışılmıştır. *Semâin* *gaybet* sebebi olduğunu söyleyenlere göre *Hakk'ı müşahade* onu duymaktan evlâdır ve müşahade esnasında *semâ* imkânsızdır. *Semâ* gafletin eseri olan fark halinden *cem'* haline gelebilmek için bir vasıttır. *Semâ* ile *cem'* haline gelen sâlik mutlaka fark haline de gelir. *Semâî* huzur halinin sebebi kabul edenler ise *semâ* ile kalpte meydana gelen *gaybet* halinin *Hakk'a* yönelik dostluk ve muhabbeti ortadan kaldırdığını, *gaybeti* gerektiren şeylere karşı sınırları uyarılmasının zorunlu olduğunu, sır ve ruhun uyarılmasıyla *Hak* ile dâimî huzura erileceğini, *Hak* her ne kadar *gâib* olsa da *semâ* ile kalbin onun yanında hazır olacağını söylemişlerdir (*a.g.e.*, s. 559-560).

Hücvîrî işitilen şeyin türüne göre *semâî* Kur'an'ın, şiirin ve nağmelerin *semâî* şeklinde üçe ayırır (*a.g.e.*, s. 545-555). Serrâc zikir, mev'iza ve hikmet dinlemeyi de bunlara ilâve eder (*el-Lüma's*, s. 285-287). Kur'an'ın *semâî* diğerlerine göre daha üstündür. Mümin veya kâfire yönelik ilâhî kelâmın mucizelerinden biri onu dinlemekten insan tabiatının bıkmaması, kulak için hazlar, kalp için faydalar, ruh için mânevî azıklar barındırmasıdır. Sadece Kur'an dinlemeyi tercih eden sûflerinin yanı sıra şiir, kaside ve mûsiki dinleyenler de olmuştur. Şirde hikmet bulunması (Buhârî, "Edeb", 90), Hz. Peygamber'in Lebîd b. Rebîa, Ümeyye b. Ebû's-Salt ve Hassân b. Sâbit'in şiirlerini dinleyerek güzel şiiri *Hakk'a* şahit tut-

ması sûflerle şiirin *semâin* benimsenmesine yol açmıştır. Sûfler insanı nefsanî ve şehvî davranışlara yöneltmeyen, ruhun gıdası olan, güzel ses ve hoş nağmelerden oluşan mûsikinin dinlenmesinin mubah olduğunda ittifak etmiş, Hz. Peygamber ve ashabın bu türden mûsikiyi dinlemesini delil sayarak nağmelerin *semâin* mânevî faydalar görmüşlerdir (bk. MÛSİKİ).

İlk sûfler mûsiki (gînâ, tegannî, elhan, telhin) yerine *semâ* terimini tercih etmişlerdir. Nefsin arzularına düşkün kişilerle karıştırılmaktan sakınmak istemeleri, *semâda* mûsikinin aksine ölçüsüz seslerin hatı sessizliğin işitilmesi, *semâin* Allah, melek ve peygamberden dinlemeyi içerecek kadar geniş kapsamlı olması, gînâ, elhan ve mûsiki kelimelerini kullanmamak suretiyle kendilerini dini bozmak ve bid'atlar uydurmakla suçlayan zâhir ulemâsının hücumlarına hedef olmaktan korunmaya çalışmaları, *semâî* oyun ve eğlence şeklinde algılamaları bu tercihin sebepleri arasında sayılabilir (Uludağ, s. 220-225). *Semâ* terimi sonraki dönemlerde daha çok ritimli ve âhenkli seslerin, mûsiki nağmelerinin dinlenmesine hasredilmiş, sûflerin tertip ettiği mûsiki ve zikir meclislerine *semâ* meclisi denilmiştir.

İşitenlerin mertebelerine göre *semâ* çeşitli kısımlara ayrılır. *Semâ* hakkında yazılmış ilk risâlenin müellifi Muhammed b. Hüseyin es-Sülemî *semâ* ehlini üç kısımda değerlendirir. Avamın *semâî* nefsin peşinden sürüklendiği oyun ve eğlence kabildendir; bu tür *semâ* tövbe etmeyi gerektirir. Zâhidlerin, müridlerin ve tövbe-kârların *semâî* nefsi kirlere temizler; havf, recâ, işfâk, zühd, sabır ve rızâ hallerine ulaştırır; kalplerdeki kasveti gidererek *Hakk'a* itaate vesile olur. Hakikat ve mârifet ehlinin *semâî*, üzerlerinde halin şiddetlenmesi ve vaktin galip olması esnasında ruhların rahata ve sükûnete ermesine vesile olan *semâdır*. Müridlerin *semâî* *vecd* ve *sekr*, mârifet ehlinin *semâî* *sahv* ve *temkin* hali ile neticelenir (*Âdâbû's-semâ*, s. 14). Ebû Osman el-Hîrî *semâî* seyru sülûk yapanları dikkate alarak tasnif etmiştir. Ona göre *semâ* mübtedî ve müridlerin *semâî*, sâdikların *semâî* ve âriflerin *semâî* diye üçe ayrılır. Sülûkün başlangıcında olan müridler *semâ* sayesinde daha yüksek halere ulaşmak isterler. Bu *semâda* fitne ve rüyaya düşme tehlikesi vardır. Sâdiklar, sahip oldukları mânevî hallerini arttırmak amacıyla vakit ve makamlarına uygun *semâî* talep ederler. Ârifler ise Allah kalplerini hareket ettirip *vecd* getirirse hare-